MARIA ROGUSZKA

TRADYCYJNY STEREOTYP KOBIETY WIELKOPOLSKIEJ

Najdonioślejsze przeobrażenia, jakie zachodzą we współczesnym społeczeństwie, mają miejsce w jego mikrostrukturze; modyfikacja funkcji obecnej rodziny implikuje automatycznie zmiany wzorów osobowych jej poszczególnych członków, przetasowywuje dotychczasowy wewnątrzrodzinny system wartości. Szczególnie charakterystyczna i istotna zmiana dotyczy przemian roli kobiety we współczesnej rodzinie, a więc konsekwentnie i w społeczeństwie. Zmiany te następują zresztą niezależnie od faktu, czy dana kobieta ogranicza się do kontynuowania tradycyjnej roli wyznaczanej jej w rodzinie, tj. opieki nad dziećmi i gospodarstwem domowym, czy podejmuje się dodatkowo również pełnienia samodzielnej funkcji poza rodziną w formie pracy zawodowej.

Współczesna polska literatura socjologiczna przynosi obszerne i bardzo wnikliwe opracowanie dotyczące konsekwencji społecznych zjawiska pracy zawodowej kobiet. Istnieje wiele analiz aktualnych przemian współczesnej polskiej rodziny i całego społeczeństwa, a w ich ramach sytuacji kobiety. Analizując jednak współczesność i konstruując współczesny model kobiety polskiej, opracowania te na ogół nie interesują się problematyką tradycyjnych wzorów i modeli kobiety w społeczeństwie i rodzinie, które ukształtowane historycznie, jako rezultat konkretnych warunków, w jakich dane społeczeństwo się znajdowało, stanowiły punkt oparcia dla powszechnych przekonań i poglądów odnośnie do zachowania i zajmowania przez kobietę określonych stanowisk w życiu społecznym. Ponieważ w każdym społeczeństwie istniał i istnieje wyraźny podział ról kobiecych i męskich, każde też społeczeństwo urobiło sobie swój własny obraz sytuacji i położenia kobiety.

J. Ziółkowski przyczyn powstawania stereotypu doszukuje się w sytuacji gospodarczej danego społeczeństwa: „Zrazu region tylko gospodarczy, wykształca swoisty typ psychiczny ludności, co potęguje cechy odrębności regionu, utrwalając je w świadomości. Cechy te autonomizują się niejako, utrzymując się i po zatracie odrębności gospodarczej regionu"[1]. Odrę-

[1] J. Ziółkowski, *Sosnowiec — drogi i czynniki rozwoju miasta przemysłowego,* Katowice 1960, s. 34.

bności te i cechy muszą zaś z pewnością znaleźć odzwierciedlenie na zewnątrz, *w* opiniach pozaregionalnych członków społeczeństwa globalnego, opiniach kursujących na zasadzie nieweryfikowalnych stereotypów.

Od momentu zaborów aż do lat dwudziestolecia międzywojennego rozwój polityczny, społeczny i gospodarczy Wielkopolski przebiegał nieco odrębnymi drogami niż reszty kraju. Ustalono zatem zespół czynników, które — jak się wydaje — mogły wpływać na wykształcenie się szeregu cech odrębnych, mniej lub bardziej typowych u mieszkańców tego terenu, a które mogły dać podstawę aktualnym jeszcze dziś, obiegowym opiniom, pozytywnym bądź negatywnym na ich temat. Opiniom, będącym w pewnym sensie powtórzeniem, choć nieco zmodyfikowanym, powszechnych osądów na ich temat, zanotowanych ongiś przez F. Znanieckiego[2]. Za czynniki te należy uznać:

— w okresie zaborów pewien izolacjonizm polityczny i kulturowy wobec reszty ziem polskich;

— silne wpływy pozytywizmu i bujny jego rozkwit, jako wyraz swoistego poczucia narodowo-zachowawczego [3];

— różnice natury gospodarczej pomiędzy ziemiami polskimi zaboru pruskiego a resztą kraju, utrzymujące się także w okresie II Rzeczpospolitej ;

— zasadniczą homogeniczność terytorialną ludności w ramach regionu Wielkopolski, utrzymującą się aż do lat drugiej wojny światowej;

— odrębności natury społecznej, przejawiające się w braku silnie rozwiniętej klasy robotniczej, braku wielkiej magnaterii kapitalistycznej, wreszcie niedorozwoju warstwy rodzimej, wielkopolskiej inteligencji, a wciąż rosnących wpływach i znaczeniu średniej burżuazji;

— popularność wzorców zachowania społecznego wypracowanych na swój użytek przez mieszczaństwo niemieckie, przy jednoczesnej znacznej kontrastowości pomiędzy społeczeństwem niemieckim Rzeszy a polskim;

— żywotne wpływy katolickiego klerykalizmu, zawierające w sobie elementy nacjonalizmu i jego wszechstronne oddziaływanie na całokształt dziedzin życia społecznego w Wielkopolsce.

Z odrębności wykształconych na podstawie wymienionych powyżej czynników zdawało sobie sprawę wielu autorów piszących o mieszkańcach Wielkopolski; często zdradzali oni nawet tendencję w kierunku ich apoteozowania. Na przykład P. Dunin-Borkowski doszedł do takich oto wniosków: ,,Istnieje pewna psychika poznańska, której pod szablony partii politycznych i ich propagandy nie można podporządkować. Kształ-

[2] Por. F. Znaniecki, *Miasto w świadomości jego obywateli,* Poznań 1931, s. 75 i nast. Także współczesne opracowania na ten temat: A. Wallis, *Opinie o miastach,* Warszawa 1964, s. 45; B. Jałowiecki, *Wizerunek miasta,* Studia Socjologiczne 1968, nr 1.

[3] Por. W. Jakóbczyk, *Idee organizacyjne w Wielkopolsce w I połowie XIX wieku,* Przegląd Wielkopolski 1939, nr 4.

towała się ona w ciągu szeregu lat ucisku niemieckiego" [4]. Inny zaś autor pisał: „W starciu z największą gospodarczo i politycznie potęgą Europy, tj. Prusami, przeistoczyła się ona (tzn. Wielkopolska) w najdzielniejszą, najpracowitszą, najofiarniejszą część Polski. W historycznym typie wielkopolskim krystalizowała się praktyczność, realizm, refleksyjność, karność, silne poczucie prawa i na tym podłożu dzielnica będzie rozwijać dalej swoją dziejowo-kulturalną indywidualność" [5]. Interesujące, że w jednym ze swoich numerów z 1913 r. „Przegląd Wielkopolski" zamieścił artykuł, w którym posiadanie wyżej wymienionych cech przypisuje się właśnie ludności niemieckiej, stawiając ją za wzór do naśladowania Polakom mieszkającym w zaborze pruskim. Podkreśla się w nim, że dzięki wypracowaniu sobie tych cech, Niemcy byli w stanie zawładnąć narodem polskim (artykuł ma zresztą charakter patriotyczny): „[. . .] brak nam bowiem karności i dyscypliny, by umieć się przeciwstawić zaborcy w sposób zdecydowany i ostateczny, brak także gospodarności, by umieć się rządzić we własnym kraju" [6].

Jak się wydaje, powszechne przekonanie o posiadaniu przez ogół mieszkańców Wielkopolski pewnych, ściśle określonych cech, ukształtowało się już w połowie XIX w.: „na tej to ziemi wielkopolskiej mieszka lud bardzo pracowity, gospodarny, pobożnie oświecony" — czytamy u autora z 1863 r.[7] a w niemalże osiemdziesiąt la później, w 1939 r. dziennikarz każe cudzoziemcowi patrzeć na Wielkopolan w sposób zgoła identyczny [8]. Analogicznie kobiecie wielkopolskiej przypisywano również posiadanie cech odrębnych, wyróżniających ją spośród kobiet polskich w ogóle. L. Jahołkowska-Koszutska, znana działaczka liberalno-burżuazyjna okresu międzywojennego, stawiając jako przykład kobietom polskim Wielkopolankę, pisała o niej w ten sposób: „W Poznańskiem kobieta musiała stanąć na wszystkich opróżnionych przez mężczyzn stanowiskach; jest ona pracowitą i zapobiegliwą w Poznańskiem" [9].

[4] P. Dunin-Borkowski, *Idea państwowa w Poznańskiem,* Droga 1929, nr 10.

[5] W. Konopczyński, *Wielkopolska w dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej,* w: *Wielkopolska w przeszłości,* Poznań 1926, s. 113. Zauważmy, że wiele z tych cech przypisuje się jeszcze współcześnie mieszkańcom Wielkopolski; często nabierają one jednak zabarwienia pejoratywnego. Por. Z. Ziembiński, *Próby empirycznego badania świadomości prawnej,* Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1963, nr 3, s. 213. Również w literaturze pięknej odnaleźć można echa takich stereotypów, por. np. K. Brandys, *Listy do Pani Z.,* Warszawa 1965, s. 142 - 145.

[6] Autor anonimowy — artykuł pt. *Przywódcy,* Przegląd Wielkopolski 1913, nr 29.

[7] Autor anonimowy — *Opowiadanie o ubiorach, zwyczajach i obyczajach ludu polskiego,* Kraków 1863, s. 36.

[8] W. Powel, *Poznań i Poznańczycy w oczach cudzoziemców,* Kronika Miasta Poznania 1939, nr 1.

[9] L. Jahołkowska-Koszutska, O *kobiecie współczesnej i kobiecie przyszłości,* Warszawa 1929, s. 80. Z drugiej jednak strony, w artykule *Kobieta współczesna w Wielkim Księstwie Poznańskim* (autor animowany — J. O.), zawartym w pracy zbiorowej *Kobieta współczesna* (Warszawa 1904), te same cechy kobiety poddane

Można przyjąć, że oficjalnie lansowany w XIX w. wzór kobiety w Wielkopolsce, przekształcony później w stereotyp, jest swoistą wypadkową kilku czynników, z których za najbardziej istotne należy uznać:

— wpływy wzorców niemieckich odnośnie do zachowania i obowiązków kobiety w społeczeństwie;

— w związku z dość znaczną i silną na tym terenie warstwą drobnomieszczaństwa, powszechna popularność i częsta akceptacja wzorców wypracowanych przez ideologię tej warstwy [10];

— oddziaływanie modelu tzw. kobiety-Polki, ukształtowanego po okresie powstań narodowych.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego połączenie to dało szczególnie symptomatyczny wizerunek (tak przynajmniej odbierany przez obserwatorów) kobiety wielkopolskiej [11]. Rozpatrzmy kolejno wszystkie te czynniki. Wychowanie dziewcząt na terenie Niemiec miało na celu przede wszystkim wpojenie im przekonania o powinności bezwzględnego posłuszeństwa wobec mężczyzny — obojętnie, męża czy zwierzchnika, to ostatnie było przy tym o tyle istotne, że w XIX w. liczba kobiet pracujących zarobkowo poza domem, także w Niemczech, powiększała się nieustannie. W ten sposób warunki gospodarcze ówczesnego państwa niemieckiego stworzyły nieco paradoksalną sytuację: z jednej strony literatura uparcie zalecała wzorzec kobiety zaradnej, praktycznej gospodyni, będącej przykładem oszczędności i porządku, nakazującej jej pielęgnować cnoty ,,gospodarcze, kuchenne i obyczajowe"; z drugiej strony wzmagały się dążenia emancypacyjne samych kobiet na skutek ich (aktywności zawodowej. Literatura moralizatorsko-społeczna tego okresu potrafiła jednak i w tej sytuacji znaleźć salomonowe rozwiązanie: kobiecie pozwalano być „wyemancypowaną", lecz wyłącznie w ramach działalności zarobkowej na terenie zakładu pracy; z chwilą zaś przekroczenia progu domu, także więc po powrocie z pracy, stawała się ona z powrotem tylko gospodynią i matką, podlegającą decyzjom i podporządkowaną bezwzględnie zarządzeniom męża [12]. Niemałą rolę w propagowaniu wśród kobiet pol-

są krytyce, a sytuacja kobiety na terenie Wielkopolski jest oceniana przez autora „za o wiele bardziej godną ubolewania, gdyż drobnomieszczanin wyzbył się zupełnie tej czci, która należy się kobiecie. Jest to być może skutkiem zetknięcia się z Niemcami, u których kobieta jest zawsze sługą swego pana" (s. 105).

[10] M. Ossowska, *Moralność mieszczańska,* Łódź 1956, s. 78 - 82. W literaturze pięknej odbicie takiego modelu mieszczanina znajdujemy u Balzaca.

[11] F. Znaniecki, op. cit., s. 130 - 132.

[12] Np. *Histoire mondiale de la femme,* praca zbiorowa pod red. P. Grimai, Paris 1965, s. 28 i nast, a także S. Lerchenfeld, *Zycie kobiet na ziemi,* Warszawa 1882, s. 268 i nast. A oto zawarta w tej pracy, nieco sarkastyczna, charakterystyka kobiety niemieckiej: „Ja, Pani Schulz, wierzę z całego serca i ze wszystkich sił moich w moją kuchnię, mój pokój dziecinny, w moją pralnię, w moją górę do suszenia bielizny i moją maszynę do szycia — bo ja jestem niemiecką gospodynią" (s. 467). Również L. Brown, *Historya rozwoju ruchu kobiecego,* Warszawa **1904, s. 117.**

skich zaboru pruskiego tego specyficznego, niemieckiego wzorca, miała Hakata, starająca się zresztą za wszelką cenę zyskać popularność i zaufanie przede wszystkim właśnie u kobiet. Jego zaś treścią był klasyczny wzorzec mieszczański, poszerzony o akcenty silnie moralizatorskie: zawierał postulaty absolutnego posłuszeństwa i uległości kobiety wobec mężczyzny, jej całkowitego niemal ślepego oddania się rodzinie i nawet nie tyle wychowaniu, ile rodzeniu dzieci[13].

Jeśli chodzi o wzorzec popularny w całej Polsce, model „kobiety-Polki", znajdujący często swój wyraz w literaturze pięknej (która w wielu przecież przypadkach odzwierciedla lub sama powiela stereotypy), znalazł on również szereg opisów- i szczegółowych analiz [14]. Typ polskiej kobiety — jeśli wierzyć jednemu z autorów opracowania na ten temat — wykształcił się już w XV w. i kultywowany był bez żadnych zmian aż po XX w., stając się w miarę upływu czasu z adresowanego do kobiet z arystokracji stopniowo ogólnospołecznym modelem kobiecym: „[. . .] takich bowiem matek i żon potrzebuje nasz naród" [15]. Model ten zawierał także zwykle-silne akcenty patriotyczne.

W przeznaczonych na rynek lokalny wydawnictwach wielkopolskich zwraca się szczególną uwagę przy propagowaniu tego modelu na religijność kobiety, uznając manifestację uczuć religijnych za przejaw patriotyzmu i poczucia związku z krajem; także silnie akcentuje się w nim pozycję podległości i niesamodzielności kobiety w rodzinie: „[. . .] kobieta, ściśle z materialną spojona rzeczywistością, ma jako żona i gospodyni

[13] Łatwo stwierdzić tę różnicę porównując klasyczny prywatny wzorzec kobiety, referowany przez M. Ossowską, z rzeczywistymi modelami kobiety niemieckiej, zawartymi w pracach Lerchenfelda i Grimal czy w książce W. Bobkowskiej, *Działalność kobiet w narodowo -socjalistycznych Niemczech,* Kraków 1937, czy choćby z dziełami społecznymi A. Bebla (np. *La femme dans le passé, le present et l'avenir.* Paris 1891, s. 86-89), lab ze współczesnym źródłem: A. M. Rocheblave-Spenle, *Les rôles masculines et feminines dans la société,* Paris 1964, s. 148. Do przykładu niemieckiej gospodyni odwoływała się często katolicka wielkopolska „Gazeta dla Kobiet". Por. też *Dzieje Hakaty,* praca zbiorowa pod red. J. Pajewskiego, Poznań 19'66, s. 222.

[14] Z. Kaczkowski, *Kobieta. Studium historyczno-obyczajowe,* t. 1 i 2, Petersburg 1895. Wedle autora, idealna kobieta-Polka powinna być „spokojna jak posąg, surowa dla siebie, wyrozumiała dla innych, pobożna jak święta, zacna i nieskazitelna, winna być duchem opiekuńczym swych dzieci, nauczycielka przyszłych pokoleń, kochać ojczyznę, lecz być zamkniętą dla świata, lecz otwartą dla duszy łaknącej" (t. !, s. 423). W polskiej literaturze pięknej tego okresu znajdujemy ten sam model w powieściach H. Sienkiewicza. Szczególnie zabawnie wygląda on w *Rodzinie Połanieckich,* w odniesieniu do środowiska społecznego uczestniczącego już przecież w systemie wartości kapitalizmu. Por. także J. A. Ségur, *Les femmes, leur condition et leur influence dans Vordre sociale,* Paris 1803, s. 146. Podobnie D. Karchowski, *Kobieta w stosunkach naszych,* Poznań 1897, s. 24 - 25. W pracy tej znaleźć można małą antologię opinii, na temat Polek. Por. także *Les femmes à travers le monde,* praca zbiorowa pod. red. J. C. Ibert, Paris 1960, s. 136- 139.

[15] S. Konarski, O *obowiązkach Polaka,* Warszawa [b. d. w.], s. 13.

cały obszar obowiązków praktycznych przed sobą — szafuje darami natury, pracą męża nagromadzonymi, a z łaski Bożej danymi i w domowym rzędzie zasadza [...]; „[...] w kole rodzinnym mąż jest naturalnym, moralnym i materialnym władcą, w sferze politycznej reprezentuje żonę i zawsze i wszędzie jest jej moralnym wyobrazicielem" [16]. Jeżeli porównamy dwa dziewiętnastowieczne poradniki dla młodych dziewcząt — jeden o zasięgu ogólnopolskim, drugi natomiast adresowany wyłącznie do mieszkanek Wielkopolski — to uderzy nas z pewnością nacisk, jaki się kładzie w tym ostatnim na konieczność posiadania przez kobietę cech praktycznych, takich jak: karność, zamiłowanie do porządku, schludności, oszczędności. Cechy te — zdaniem autorki poradnika dla młodych Wielkopolanek — są niezbędne do wzorowego prowadzenia w przyszłości własnego domu rodzinnego; są one także bardzo istotne zarówno z punktu widzenia interesów rodziny, jak i całego społeczeństwa. Natomiast dla K. Tańskiej, autorki pracy o wychowaniu dziewcząt polskich, głównym walorem kobiety powinny być: ,,[...] zalety moralne serca i charakteru kobiety. Prostota winna być znamieniem głównym waszej duszy, serca i umysłu. Nam jakoś nie przystoi dowodzić mądrze i głęboko, czy moralność jest prawą i konieczną [...] dosyć na tym, że matki nas tak uczyły, że Bóg tak przykazuje, że zamiłowanie i dobro w sobie czujemy" [17].

M. Ossowska za przykład klasycznej mieszczańskiej ideologii, jednakże z naniesioną rodzimą, a raczej wielkopolską poprawką, uważa poglądy zawarte w pracy W. Berkana *Życiorys własny* [18]. Berkan urodził się w Wielkopolsce i tu wychował, a następnie, pracując na terenie Niemiec, miał niewątpliwie możność zetknięcia się z obowiązującymi i popularnymi na tamtym terenie wzorami i normami obyczajowymi. Nadsyłając życiorys na konkurs ogłoszony przez F. Znanieckiego, zawarł w nim nie tylko własną autobiografię, lecz i ogół swoich poglądów, opinii i ocen na temat rozlicznych dziedzin i zjawisk życia społecznego, m. in. również swe sądy o emancypacji kobiet, ich obowiązkach rodzinnych i społecznych, wychowaniu dziewcząt itp. Omówmy te poglądy, traktując je jako reprezentatywne dla pewnej warstwy, jeśli nie za wyraz powszechnych poglądów. Oto najważniejsze cechy idealnej żony i wartościowej kobiety:

—• obowiązkowa głęboka religijność, lecz wyznanie koniecznie katolickie (polskie), s. 28 - 30;

— gospodarność i opanowanie sztuki gotowania, s. 29 - 33.

Berkan wyraża przekonanie, „że prawie każda kobieta dąży do tego, by mieć swój dom, rodzinę, bo jej tam najlepiej, co też jest naturalne

[16] Autor anonimowy — *Myśli o stanowisku kobiety w przyszłości,* Poznań 1849, s. 15 - 19.

[17] K. z Tańskich Hoffmanowa, O *powinnościach kobiety,* t. 2, Poznań 1866, s. 2. Porównanie dotyczy wyżej wymienionej pracy oraz *Poradnika dla młodych osób w świat wstępujących, ułożonego dla użytku tychże przez Wielkopolankę,* Poznań 1891.

[18] M. Ossowska, op. cit., s. 90 - 93.

i powinniśmy jej to w interesie zdrowego ustroju społecznego ułatwić" (s. 262); „wojna wiele zmieniła na gruncie socjalnym i granicę dzielącą zajęcia kobiet a mężczyzn przesunęła, lecz wrócą znowu normalne stosunki, bo tak porządek wymaga" (s. 263); „socjalny ustrój w społeczeństwie powinien być również taki, żeby kobiety nie zarobkowały. Mąż powinien tyle zarobić, by na potrzeby domowe starczyło, a żonie trzeba kłopotów dostarczania dochodów przez zarobkowanie oszczędzić. Wystarczy, że szafuje zarobkiem męża oszczędnie i dom w porządku utrzyma" (s. 264). Autor jest także zdecydowanym przeciwnikiem udziału kobiety w życiu politycznym, jak i wszelkiego zainteresowania się przez kobiety sprawami ogólnospołecznymi: „ja bym też tylko taką pannę za mąż polecił, co nie politykuje" (s. 265). Wreszcie Berkan zamyka swoje rozważania na temat kobiety stwierdzeniem: „Przez to, że kobieta współzawodniczy z mężczyzną na wszystkich polach, marnuje ona najważniejsze i najbardziej wartościowe zalety i prowadzi do upadku kultury" (s. 265)[19].

Ustalając ostateczny kształt popularnego i lansowanego w Wielkopolsce, wzorca kobiety, którego echa trwają do dziś w obiegowych stereotypach, należy najpierw zaznaczyć, iż ma on przede wszystkim charakter normatywny, ujmującej jedynie zakres obowiązków kobiety w społeczeństwie[20]. Na jego sumaryczną postać złożyło się kilka elementów, przy czym dla każdego z nich wywieść można osobną genealogię i odrębne źródła inspiracji. Tak więc do zalet i obowiązków kobiety należą:

— religijność —- była to również cecha pożądana u kobiety niemieckiej; w przypadku polskim chodziło oczywiście o katolicyzm, gdyż na terenie zaboru pruskiego trwanie przy nim było traktowane jednoznacznie z manifestowaniem polskości i oporem wobec zaborcy[21];

— zalety charakteru, czyli jak się to wtedy nazywało „serca i ducha", takie jak: miłosierdzie, hart woli, bohaterstwo i gotowość poświęcenia się dla sprawy ogółu (dzieci, rodziny). Nieprecyzyjność i ogólnikowość sformułowań każe przypisywać pochodzenie tych cech feudalnemu modelowi „matrony polskiej". Na marginesie zwrócić można uwagę, iż te właśnie cechy były najwyżej stawiane i cenione w hierarchii wartości ustalonych przez ideologię rycerską[22];

[19] W. Berkan, *Życiorys własny,* Poznań 1924.

[20] Por. np. M. Tadrzyńska, *Nowy świat kobiety,* Żywe Słowo 1934, nr 34.

[21] Religijność ta pozostała nadal, także po okresie zaborów, na pierwszym miejscu w hienachii cnót wymaganych od kobiety. Z czasem przekształciła się ona w skrajny klerykalizm, religianctwo i wyłączne ograniczenie się do przestrzegania obskuranckich reguł moralnych i obyczajowych, albo przynajmniej do ich oficjalnej akceptacji. Połączona była także zwykle z silnymi akcentami nacjonalistycznymi. Por. H. Muckermann, *Rodzina wierna prawom natury,* Poznań 1935, s. 9.

[22] Por. M. Ossowska, *Ethos rycerski w legendach średniowiecza,* Studia Socjologiczne 1968, nr 2.

— pełnienie roli nauczycielki i preceptorki, krzewienie oświaty wśród osób zależnych (tj. dzieci i służby); są to wyraźne echa haseł pozytywizmu, wykoślawionych i zniekształconych przez obskurantyzm obyczajowo-religijny: kobieta miała nauczać głównie prawd wiary i moralności[23];

— zalety dobrej gospodyni (zamiłowanie do porządku, pilność i pracowitość, punktualność i dokładność, czystość, porządek, rozumna oszczędność, zmysł praktyczny) — cechy zaczerpnięte z klasycznego wzorca kobiety, wypracowanego na swój użytek przez ideologię warstwy mieszczańskiej w początkowej fazie kapitalizmu[24].

Współczesność zmieniła obiegowe stereotypy. Jednak chcąc się zorientować, jakim przeobrażeniom uległa pozycja społeczna współczesnej kobiety w Wielkopolsce[25], trzeba przede wszystkim przeanalizować przemiany przedstawionego wyżej stereotypu. Istnienie bowiem w ludzkiej, społecznej świadomości — choćby w stanie szczątkowym — takich stereotypowych poglądów — wpływać musi niewątpliwie na aktualną pozycję społeczną kobiety.

LE STÉRÉOTYPE TRADITIONNEL DE LA FEMME EN GRANDE POLOGNE

Résumé

Le but de l'article est de décrire le stéréotype traditionnel de la femme de Grande Pologne ainsi que de révéler le complexe de circonstances sociales, économiques et politiques en conséquence duquel s'est formé ce stéréotype.

Depuis la domination prusse jusqu'à l'entre-deux-guerres le développement de la Grande Pologne a suivi des voies légèrement différentes à celles suivies par le reste du pays. Cet état de choses a été du aux circonstances suivantes: 1) l'isolation politique et culturelle du reste du pays pendant la domination étrangère; 2) les puissantes influences du positivisme et son expansion en tant qu'expression sui generis d'un sentiment national conservateur; 3) les différences de nature économique entre les terrains polonais sous la domination prusse et le reste du pays qui se sont également maintenues durant la II-ème République; 4) l'uniformité terytoriale de la population dans le cadre de la région, se maintenat jusqu'à la II-ème guerre mondiale; 5) les différences de nature sociale s'exprimant par le manque d'une puissante classe ouvrière, le manque d'une grands classe capitaliste, enfin le manque d'une intelligence originaire de la Grande Pologne ainsi que l'influence et l'importance grandissantes de la moyenne bourgeoisie; 6) la popularité des modèles de comportement social élaborés par la bourgeoisie allemande et d'autre part le grand contraste entre la société polonaise et la société allemande du Reich: 7) les influences du cléricalisme catholique possédant une part de nationalisme et son action sur la totalité de la vie sociale en Grande Pologne.

On peut admettre que le modèle de la femme de Grande Pologne lancé officiellement au XIX-ème siècle, transformé par la suite en stéréotype était le

[23] *Poradnik dla młodych osób ...,* op. cit., s. 76; także D. Karchowski, op. cit., s. 28.

[24] M. Ossowska, op. cit., a także „Głos Kobiety" 1931, nr 17.

[25] Artykuł stanowi część obszerniejszego opracowania, poświęconemu zagadnieniu przemian stereotypu.

résultat de facteurs dont les plus importants sont: a) l'influence des modèles allemandes quant au comportement et aux obligations de la femme dans la société; b) la popularité et l'acceptation des rôles idéaux élaborés par l'idéologie de la petite bourgeoisie très nombreuse et très puissante sur ces terrains; c) l'action du modèle de la femme polonaise qui s'est formé après les insurrections nationales.

Quelques éléments ont contribué à l'élaboration du modèle de la femme; pour chacun d'eux on peut distinguer une généalogie et des sources d'inspiration propres. Ainsi les qualités et les obligations de la femme doivent être: la foi (ce trait était également exigé chez la femme allemande), en ce qui concerne les polonais, il s'agissait naturellement du catholicisme car, dans les terrains occupés par la Prusse, c'était considéré comme une façon de manifester son attachement à la Pologne et son hostilité envers l'occupant; -des qualités de caractère telles que la charité, la force de volonté, l'héroisme et l'empressement à se sacrifier pour autrui (les enfants, la famille); -assumer le rôle d'instiurice et de précepteur (la femme devait inculquer les principes de la foi et de morale) ; -les qualités de bonne maîtresse de maison se composant de traits du modèle classique bourgeois de la femme.

Les temps présents ont modifiés les stéréotypes. Cependant si l'on veut se faire une idée des modifications suivies par la position sociale actuelle de la femme en Grande Pologne, il faut avant tout analyser les modifications suivies par le stéréotype présenté ci-dessus. Car la seule présence dans la conscience sociale de telles conceptions stéréotypiques, doit se refléter dans sa position sociale actuelle.